

УДК 811.111'373.612.2'22

Галина Харкевич,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

ORCID ID 0000-0001-6681-5251

Kharkevych. Halyna@vnu.edu.ua

DOI 10.29038/2524-2679-2021-01-188-195

СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто особливості перекладу метафор крізь призму семіотичного підходу. У роботі уточнено лінгвосемантичну типологію знаків (ікона – індекс – символ). Під індексами в семіотиці розуміють знаки, що виконують функцію вказівки чи впливу на деякий об'єкт. Іконічний знак ґрунтується на фактичній подібності означуючого й означуваного. Символ передбачає використання свого первинного змісту в якості форми іншого, як правило, культурно ціннішого змісту. Кожний знак має три види зв'язків, без яких він не може виконувати своєї функції. Знак пов'язаний із тим, що він позначає, що в семіотиці називається семантикою знака. Існуючи в системі, знак пов'язаний з іншими знаками цієї системи. Знак пов'язаний із людьми, які використовують його, оскільки він може бути знаком лише для когось.

Проаналізовано деякі труднощі перекладу англомовних метафор. Існують мовні та мовленнєві метафори. Перекладні відповідники перших зафіксовані в перекладних словниках. Мовленнєва метафора не має усталених перекладних відповідників і виступає семантичним новоутворенням. Існують три основні способи передачі метафоричних слів: метафоричним словом, яке має подібний характер образності; метафоричним словом, що має інший характер; неметафоричним словом, що передає лише денотативний зміст метафоричного слова.

У статті охарактеризовано конвенційні й неконвенційні символи. У словниках та енциклопедіях символів містяться конвенційні символи. Різновидом конвенційних символів є жести, що є культурно обумовленими та мають договірний характер. Неконвенційний символ виникає в результаті творчого акту автора, являючи собою символізований троп, що поєднує концептуальний та вербальний аспекти знака.

Ключові слова: семіотика, знак, метафора, символ, жест, перекладні відповідники.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Межі загальної теорії знаків не визначені чітко, що дає можливість уключати до цієї галузі знань роботи з філософії, логіки, психології та лінгвістики. Науковці, які цікавляться питаннями теорії перекладу, використовують поняття та дані лінгвістичних наук. Велике значення для розробки теоретичних засад перекладу мають семіотичні концепції.

Семіотика – наука, що займається вивченням природи знаків та знакових систем [1, с. 67]. Засновниками цієї науки є Фердинанд де Сосюр та Чарльз Пірс. Семіотика на сучасному етапі її розвитку – це міждисциплінарна наука. Будь-яке явище або процес, що розглядається стосовно його знакового втілення, може стати предметом аналізу цієї наукової дисципліни.

Питаннями, які пов'язані з дослідженням знакових систем, слід назвати праці всесвітньо відомих зарубіжних дослідників, таких як Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт, Ж. Лакана, У. Еко, А. Тарський, К. Айдукевич та ін.

Серед українських дослідників потрібно назвати праці І. Вихованця, К. Городенської, В. Кашкіна, Г. Почепцова, Ф. Шаркова.

Метою статті є розгляд системи лінгвосеміотичних знаків, за допомогою яких здійснюється кодування та декодування інформації в процесі міжмовної комунікації. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: охарактеризувати систему лінгвосеміотичних знаків; уточнити особливості перекладу англomовних метафор; висвітлити специфіку тлумачення символічних знаків.

Методика дослідження. У роботі застосовано низку методів і методик аналізу, серед яких – аналіз словникових статей для виявлення закріплених у мовному узусі метафор, методика інтерпретаційного аналізу для встановлення способів перекладу мовленнєвих метафор та інтерпретації символів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У лінгвосеміотичних дослідженнях поширеною системою знаків вважається тріада «ікона – індекс – символ», яка була введена Ч. Пірсом [2, с. 58]. Під індексами в семіотиці розуміють знаки, що виконують функцію вказівки чи впливу на деякий об'єкт [2, с. 59], тобто вони фокусують увагу на чому-небудь. Замість терміна «індекс» іноді вживають «симптом»

[3, с. 111], що був започаткований у медичній семіотиці – симптомології, де він визначається як знак захворювання, який спостерігається зовні.

Іконічність у зазначеній вище парадигмі розглядають як один із модусів існування знака, поряд із символічністю та індексальністю. Іконічний знак ґрунтується на фактичній подібності означаючого й означуваного [1, с. 71], тобто аналогії між формою знака та об'єктом, що співвідноситься з ним у нашому сприйнятті світу.

Згідно із семіотичним визначенням символу, цей знак передбачає використання свого первинного змісту в якості форми «іншого, як правило, культурно ціннішого змісту» [4, с. 11]. Уживання символу для розуміння певного предмета, об'єкта або явища уможлиблюється завдяки конвенційній природі (за домовленістю) зв'язку між формою й значенням, що властива цьому знаку [5, с. 2]. Можливо, тому символи пов'язані з абстрактними категоріями, а їх смисл може бути загальним. Будь-який знак повинен бути нескінченно гнучким, рухливим, релятивним і суперечливим, тому він відображає собою дійсність і його покликання – її змінювати [6, с. 204].

Кожний знак має три види зв'язків, без яких він не може виконувати своєї функції. По-перше, знак пов'язаний із тим, що він позначає, що в семіотиці називається семантикою знака. По-друге, існуючи в системі, знак пов'язаний з іншими знаками цієї системи. По-третє, знак пов'язаний із людьми, які використовують його, оскільки він може бути знаком лише для когось [7, с. 29]. Три види зв'язків утворюють значення знака, тому знаки можуть використовуватися для формування й передачі змістових повідомлень.

Значення мовного знака має складну семантичну структуру, де співіснують лексичне та граматичне значення. У структурі лексичного значення є два значення – денотативне (предметно-логічне) і конотативне. Предметно-логічне значення лексичної одиниці – це її здатність позначати певний клас об'єктів. Слова, які позначають певний об'єкт, можуть передавати також певні емоції, які пов'язані з цим денотатом (образне значення) [7, с. 31]. Образна характеристика дає змогу виділити в позначеному об'єкті ознаку, яка використовується як основа образу – метафору.

В англійських мові метафоричні засоби вживаються доволі широко, адже вони сприяють передачі та сприйняттю інформації в доступнішій формі, привертають увагу читача до поставленої проблеми. У текстах трапляються мовні (стерті) та мовленнєві (індивідуально-авторські) метафори. Перекладні відповідники перших зафіксовані в перекладних словниках. Мовні метафори в перекладі можуть передаватися:

метафоричним словом (*coal basin* – вугільний басейн), неметафоричним словом (*altar* – горизонтальний шлейф) [8, с. 463].

У деяких випадках перекладу мовної метафори перекладач має можливість вибору між метафоричним та неметафоричним відповідником. Наприклад, метафоричний термін *logic family* може перекладатися як серія логічних елементів, система логічних елементів та сімейство логічних елементів. Вибір метафоричного чи неметафоричного варіанта перекладу визначається перекладачем на підставі загального стилістичного аналізу тексту. У тих випадках, коли мовна метафора перекладається метафорою, остання не обов'язково містить той же образ, що й відповідна метафора в мові оригіналу.

Мовленнєва метафора в англійській мові становить для перекладача більшу складність, оскільки в мові перекладу вона не має усталених перекладних відповідників, виступаючи семантичним новоутворенням. Існують три основні способи передачі метафоричних слів: 1) метафоричним словом, що має подібний характер образності (*guest-host* – гість-господар (ефект у рідких кристалах)); 2) метафоричним словом, що має інший характер образності (*zapping* – затирання (запису у пам'яті)); 3) неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність (*bottleneck* – критичний параметр (чинник)) [8, с. 463].

У перекладі існують випадки, коли через неможливість збереження метафоричного образу використовується тільки смисловий його зміст із метою виконання хоча б номінативної функції: *output spy* – програма слідкування за вибором, *rat's net program* – таємнича програма (створена без будь-яких дотримань стандартів програмування), *mortality* – поломка, *fog index* – індекс незрозумілості.

Використання метафор у когнітивній сфері як аналітичного інструменту свого часу було детально розроблено Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, які стверджували, що наша звичайна концептуальна система значною мірою метафорична. Усі наші думки й знання або виникають безпосередньо з нашого чуттєвого досвіду, або усвідомлені та структуровані в термінах інших понять [9]. Концептуальні метафори забезпечують відтворення певних асоціативних комплексів, виводячи на передній план елементи смислу, які раніше не бралися до уваги, і приховуючи ті, які втратили свою актуальність [10, с. 6].

Залежно від характеру символізації розрізняють конвенційні та неконвенційні символи. Конвенційні символи – це знаки, що зв'язують емпіричний та духовний досвід і передають або пояснюють одну реальність через іншу [11, с. 33]. Неконвенційний символ виникає у результаті

творчого акту автора, являючи собою символізований троп, що поєднує концептуальний та вербальний аспекти знака [12, с. 86-87].

У словниках та енциклопедіях символів містяться конвенційні символи. Наприклад, дуб символізує дерево життя; тінь – душу людини. Деякими символами люди користуються свідомо, деякими – несвідомо чи підсвідомо, а перед іншими – безпорадні та безсилі.

Різновидом конвенційних символів є жести, що є культурно обумовленими та мають договірний характер. Жести в комунікативному акті виконують такі функції: регулювання й управління вербальною поведінкою мовця та/ або слухача; відображення актуальних мовленнєвих дій; передача адресату змістової інформації тощо. Жести можна класифікувати так:

1. Ілюстратори – описово-зображувальні жести, які супроводжують мову й позамовним контекстом, утрачають сенс. Із їх допомогою мовець намагається глибше розкрити зміст висловлювання.

2. Конвенційні жести (емблеми) використовуються у вітаннях або прощаннях, запрошеннях, заборонах, образах тощо. Їх можна передати словами, оскільки вони є умовними рухами, часто їх використовують, замість слів, які ніяково висловити вголос.

3. Модальні жести – жести схвалення, невдоволення, іронії, недовіри, невпевненості, радості, захоплення, здивування тощо. Вони виражають емоційний стан людини, її оцінку щодо навколишніх предметів і людей, що свідчить про активність суб'єкта під час комунікації.

4. Жести, що використовуються в різних ритуалах (наприклад, християни хрестяться, мусульмани в кінці молитви проводять двома долонями по обличчю зверху вниз) [13, с. 114].

Як вербальні мови відрізняються одна від одної залежно від типу культури, так і невербальна мова однієї нації відрізняється від невербальної мови іншої нації. Наприклад, якийсь жест може бути загальноновизнаним і мати чітку інтерпретацію в однієї нації, в іншій нації він може мати зовсім протилежне значення. Отже, проблема міжкультурної відповідності жестів тісно пов'язана з інтерпретацією невербального тексту однієї культури носіями іншої, а також із проблемою перекладності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасному перекладознавстві застосування семіотичного підходу дає можливість визнання плюралістичності підходів до перекладу за рахунок

відмови від пошуку єдиного правильного й максимально наближеного до оригіналу варіанта. На нашу думку, саме перекладач може зробити текст більш цікавим для представників певної культури за рахунок удалого співвіднесення культурного контексту та закодованої інформації автора / мовця.

Семіотична природа знака дає змогу розв'язати проблеми стосовно перекладу метафор, які є певним уособленням культурних особливостей тієї чи іншої мови. Метафора може бути зрозумілою в прямому дослівному перекладі лише тим, хто поділяє ці культурні цінності.

У плані подальших наукових студій перспективним видається дослідження метафори в її семіотичному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринев, С. В. (1997). К уточнению некоторых основных понятий семиотики. *Филологические науки*, № 2, с. 67–75.
2. Пирс, Ч. С. (2000). Логические основания теории знаков / пер. с англ. Санкт-Петербург: Алетейя, 352 с.
3. Nöth, W. (1995). *Handbook of Semiotics*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 576 p.
4. Лотман, Ю. М. (1987). Символ в системе культуры. *Труды по знаковым системам. XXI / Ученые записки Тартус. гос. ун-та*. Тарту: Тартуский гос. ун-т., вып. 754, с. 10–21.
5. Dirven, R., Verspoor, M. (1998) *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam: *John Benjamins Publishing Company*, vol. 1, 301 p.
6. Лосев, А. Ф. (1982). *Знак. Символ*. Миф. Москва: Московский гос. ун-т, 480 с.
7. Комиссаров, В. Н. (2000). *Современное переводоведение: курс лекций*. Москва: ЭТС. 192 с.
8. Карабан, В. І. (2004). *Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця: Нова книга, 576 с.
9. Lakoff G., Johnson M. (1980). *Metaphor We Live By*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 242 p.
10. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford; New-York Y.: Oxford University Press, 287 p.
11. Керлот, Х. Э. (1994). *Словарь символов*. Москва: «REFL-book», 608 с.
12. Арутюнова, Н. Д. (1990). *Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры* / отв. ред. Д. С. Лихачев. *Res Philologica*. Москва; Ленинград: Наука, с. 71–88.
13. Биркенбил, В. (1997). *Язык интонации, мимики, жестов*. Санкт-Петербург: Питер. 224 с.

SEMIOTIC ASPECTS OF TRANSLATION STUDIES IN ENGLISH LANGUAGE

Semiotic typology of signs (icon – index – symbol) has been concretized in the article. Indices are understood as signs that perform the function of designation or influence on an object. The iconic sign is based on the actual similarity of the signifier and the signified. The symbol implies the usage of its original content as a form of another, usually culturally more valuable content. Each sign has three types of connections without which it can not perform its function. The sign is connected with the object it denotes; in semiotics it is called the semantics of the sign. Existing in the system, the sign is associated with other signs of this system. The sign is associated with people who use it because it can only be a sign to someone.

Some difficulties of English metaphors' translation have been analyzed. There are language and speech metaphors. Translation equivalents of the language metaphors are recorded in special dictionaries. Speech metaphor has no common translation equivalents and is semantically new word combination. There are three main ways of the metaphor translation: by a metaphorical word that has a similar figurative character; by a metaphorical word that has a different figurative character; by non-metaphorical word that conveys only the denotative meaning of the metaphor.

Conventional and non-conventional symbols have been characterized in the article. Dictionaries and encyclopedias of symbols contain conventional symbols. Being culturally specified and having contractual nature, gestures are the variety of conventional symbols. Non-conventional symbol arises as a result of the author's creative act, being a symbolized figure of speech that combines conceptual and verbal aspects of the sign.

Key words: semiotics, sign, metaphor, symbol, gesture, translation equivalents.

REFERENCES

1. Hrynev, S. V. (1997). K utochneniyu nekotorykh osnovnykh poniaty semyotyky. *Fylolohycheskye nauky*, 2, p. 67–75.
2. Pyrs, Ch. S. (2000). *Lohycheskye osnovanyia teoryy znakov*. Sankt-Peterburg: Ale-teiia. 352 p.
3. Nöth, W. (1995). *Handbook of Semiotics*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 576 p.
4. Lotman, Yu. M. (1987). Symvol v systeme kultury. *Trudy po znakovym systemam. XXI / Uchenye zapysky Tartus. hos. un-ta. Tartu: Tartuskyi hos. un-t. vyp. 754*, p. 10–21.
5. Dirven, R., Verspoor M. (1998). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1, 301 p.
6. Losev, A. F. (1982). *Znak. Symvol. Myf*. Moskva: Moskovskyi hos. un-t. 480 p.

7. Komyssarov, V. N. (2000). *Sovremennoe perevodovedeniye: kurs lektsyi*. Moskva: ЭТS. 192 p.
8. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, lektychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy*. Vinnytsia: Nova knyha, 576 p.
9. Lakoff, G., Johson, M. (1980). *Metaphor We Live By*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 242 p.
10. Kövecses Z. (2002). *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford; Nev-York: Oxford University Press, 287 p.
11. Kerlot, Kh. (1994). *Slovar symvolov*. Moskva: «REFL-book», 608 p.
12. Arutiunova, N. D. (1990). *Obraz, metafora, symvol v kontekste zhyzny y kultury / otv. red. D. S. Lykhachev. Res Philologica*. Moskva; Leningrad: Nauka. p. 71–88.
13. Byrkenbyl, V. (1997). *Yazyk intonatsyy, mymyky, zhestov*. Sankt-Peterburg: Pyter, 224 p.

Матеріал надійшов до редакції 10.01.2021 р.

УДК 811.111'373.2:161.223.2=030.111=161.2

Оксана Черняк,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов та перекладу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

ORCID ID 0000-0002-3848-0690

Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua

DOI <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-01-195-205>

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСУДУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті виокремлено й проаналізовано фразеологізми, які виражають негативну оцінку адресата; визначено характеристики особи, що найбільше піддаються осуду в англomовному суспільстві і є зафіксованими у фразеологічних одиницях; проаналізовано фразеологізми, котрі позначають дії адресата, які можуть викликати осуд. Фразеологічні засоби є тією частиною лексики, що найбільш виразно виражає емоції та експресії в мові. Вони точно передають емоційний стан самого мовця та тому широко використовуються для позначення його оцінного ставлення до об'єкта. Визначено, що більшість фразеологізмів мають